

Treść pracy

I. Fundacja karmelitów bosych. 1. Sytuacja społeczno-polityczna i religijna w Lublinie na przełomie wieków XVI i XVII, 2. Osiedlenie się karmelitów na przedmieściu zwanym Krakowskie, 3. Okres epidemii, wojen oraz sporów obediencyjnych, 4. Zmiany siedziby klasztoru w XIX wieku i jego kasata. **II. Podstawy materialne.** 1. Uposażenie klasztoru, 1.1. Specyfika fundacji, 1.2. Przejęcie dóbr protestanckich, 1.3. Place i kamienice, 1.4. Folwark, 2. Zabudowania klasztorne, 2.1. Kościół i klasztor pw. Najświętszej Maryi Panny z Góry Karmel, 2.1.1. Świątynia, 2.1.2. Klasztor, 2.1.3. Ogród, 3. Kompleks sakralno-klasztorny pw. św. Józefa, Oblubieńca NMP, 4. Źródła utrzymania. **III. Organizacja i życie wewnętrzne klasztoru.** 1. Struktura zarządu, 2. Członkowie wspólnoty, 3. Formacja ascetyczna i intelektualna, 5. Życie codzienne zakonników. **IV. Formy oddziaływania duszpasterskiego.** 1. Posługa sakramentalna, 2. Przepowiadanie słowa Bożego, 2.1. Kaznodziejstwo, 2.2. Dysputy teologiczne z protestantami, 3. Szerzenie kultu Matki Bożej i św. Józefa, 4. Apostolat poza własnym kościołem, 4.1. Posługa wobec lubelskich karmelitanek bosych, 4.2. Kapelanie i pomoc duszpasterska w parafiach. **Aneksy.**

Arkadiusz Smagacz *OCD*
Katedra Historii Zakonów KUL

Ks. Marek Grygiel TChr, *Jan Kowalik jako dokumentalista i promotor kultury polskiej na emigracji*. Promotor: ks. dr hab. Jan Walkusz, prof. KUL. Recenzenci: prof. dr hab. Andrzej Chodubski (Uniwersytet Gdański), dr hab. Roland Prejs OFM^{Cap}, prof. KUL.

Niepewna sytuacja geopolityczna i słabe warunki ekonomiczne w połowie XX wieku to główne przyczyny przemieszczania się milionów Polaków poza granice ziemi ojczystej. Ich status polityczny wahał się od bezpaństwowego obywatela świata, cudzoziemca z zagranicznym paszportem do mniej lub bardziej zasymilowanego obywatela kraju przyjmującego¹.

Ponieważ polityczne i kulturalne życie Polski w chwili jej opuszczania było albo stłumione, albo zniszczone, emigranci próbowali zachować kulturalno-religijne dziedzictwo na obczyźnie poprzez budowanie kościołów, organizowanie szkół, zakładanie organizacji społecznych i wydawnictw².

¹ H. Kubiak, J. Wiatr, *Tendencje dominujące procesu formowania się i przeobrażeń Polonii amerykańskiej*, w: *Polonia amerykańska. Przeszłość i współczesność*, red. H. Kubiak, E. Kusielewicz, T. Gromada, Wrocław 1988, s. 757.

² D. Buczek, *Kultura religijna Polonii. Analiza zagadnień*, w: tamże, s. 295.

W życiu emigrantów prasa polskojęzyczna odgrywała wielostronną i istotną rolę, dostarczała wiadomości osobom niewładającym oficjalnym językiem, zapewniała więź ze starą ojczyzną, przekazywała informacje o nowym kraju oraz wspierała proces integracji³. Dla emigrantów z Polski posiadanie własnych wydawnictw było szczególną manifestacją niezależności. Można tu mówić nawet o niewątpliwym fenomenie: nowe tytuły powstawały wszędzie tam, gdzie znajdowały się nieliczne nawet skupiska Polaków.

Do osób, które zasłużyły się na polu emigracyjnej działalności wydawniczej i popularyzacji dziejów polskiej kultury, należał Jan Kowalik. Postać w polskiej literaturze emigracyjnej mało znana i niedoceniana. Ten znakomity bibliograf, publicysta, kulturoznawca i literat stworzył olbrzymi warsztat badawczy, mogący stanowić przedmiot wielu refleksji naukowych.

Jan Kowalik urodził się 28 sierpnia 1910 r. w Skoczowie, w powiecie cieszyńskim (Śląsk Cieszyński). Jego prawdziwe nazwisko: Jan Franciszek Sławiczek. Obok pseudonimu Kowalik używał w latach czterdziestych XX wieku dwóch innych: Jan Franciszek Suchy i Jan Pokrzywa. Kształcił się w seminarium nauczycielskim w Cieszynie, a następnie w Bielsku-Białej. W 1931 r. podjął pracę jako nauczyciel. Studiował zaocznie na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po wybuchu wojny działał w konspiracji, od 1941 r. na terytorium Generalnego Gubernatorstwa. W 1944 r. został wywieziony do Niemiec i osadzony w obozie we Wrexen. Po wyzwoleniu pracował przez rok jako nauczyciel w obozie dla uchodźców w Landau-Waldeck. Kolejne trzy lata spędził w sanatorium dla chorych na gruźlicę w Steinatal; najpierw jako pacjent, a potem jako administrator. Jednocześnie uczył w tamtejszej przyszpitalnej szkole. Następnie pracował w głównym archiwum Sekcji Obozów Koncentracyjnych w Międzynarodowej Komisji Poszukiwań w Arolsen. W tym czasie współpracował z „Kroniką” (Frankfurt nad Menem), z „Ostatnimi Wiadomościami” (Mannheim), „Słowem Katolickim” (Monachium), „Szlakiem” (Weinheim). Założył i redagował obozowy tygodnik „Polak w Waldeck”. W 1950 r. wyjechał do Stanów Zjednoczonych, gdzie przez dwa lata pracował jako stróż, czyściciel okien, nocny sprzątac w kinie, zmywacz naczyń w restauracji. Przez trzy lata był zatrudniony na stanowisku asystenta w Hoover Library przy Uniwersytecie w Stanford. Potem ponownie zarabiał na utrzymanie pracą fizyczną, poświęcając wolny czas pracom bibliograficznym. Założył wtedy American-Polish Documentation Studio w Kalifornii.

Owocem wieloletniego dokumentacyjnego wysiłku Jana Kowalika były: *Bibliografia czasopism polskich wydawanych poza granicami Kraju od września 1939 roku* oraz wiele innych bibliografii regionalnych drukowanych między innymi w paryskiej „Kulturze”, londyńskich „Wiadomościach”, w „Ostatnich Wiadomościach” oraz w polonijnej prasie amerykańskiej i kanadyjskiej („Przegląd Polski”, „Głos Polski”, „Prąd”, „Związkowiec”).

W 1968 r. Kowalik otrzymał nagrodę Fundacji im. A. Jurzykowskiego. Za wkład do historii, nauki i literatury polskiej prezydent rządu RP na uchodźstwie August

³ R. H a b i e l s k i, *Życie społeczne i kulturalne emigracji*, t. III, Warszawa 1999, s. 126.

Zalewski nadał Janowi Kowalikowi Złoty Krzyż Zasługi. W roku 1986 w Londynie prezydent Edward Raczyński odznaczył go Krzyżem Oficerskim Polonia Restituta. Zmarł 21 lutego 2001 r. w Kalifornii.

Prace Jana Kowalika z zakresu regionalizmu, ludoznawstwa czy historii, literatury i bibliografii są mniej lub prawie w ogóle nieznane. Jego postać funkcjonuje w wąskim, by nie powiedzieć: elitarnym gronie znawców, wzbudzając najwyższe uznanie, ale, co znamienne, tylko sporadycznie staje się przedmiotem szczegółowych studiów.

Aby ukazać w pełni dorobek bibliograficzny Kowalika, należy przede wszystkim najpierw poznać jego warsztat badawczy. Gdy ks. prof. Andrzej Woźnicki TChr przekazywał w imieniu KUL do druku pięciotomową bibliografię czasopism polskich w Instytucie Polonijnym przy Uniwersytecie A. Mickiewicza w Poznaniu, dr Krystyna Maciejewska stwierdziła, że cały ówczesny zespół pracowników Polskiej Akademii Nauk nie byłby zdolny dokonać tak monumentalnego dzieła, jakiego w okresie 25 lat dokonał Jan Kowalik⁴. Fenomen tak wielkiej aktywności i szerokiego zakresu zainteresowań tego emigranta można poznać tylko poprzez ukazanie jego warsztatu pracy. To jest przedmiotem prezentowanej dysertacji *Jan Kowalik jako dokumentalista i promotor kultury polskiej na emigracji*.

Dotychczas nie powstała żadna monografia, ukazująca w sposób całościowy życie i twórczość Jana Kowalika. Bliskie tematowi są jedynie hasła w wydawnictwach leksykograficznych i pojedyncze artykuły prasowe dotyczące poszczególnych dziedzin aktywności Kowalika. Oceniając wartość dociekań biograficznych odnośnie do osoby Jana Kowalika, warto zaznaczyć, iż mamy tu do czynienia z ogólnie ujętym tematem, zasadniczo bez przeprowadzonych badań archiwalnych.

Z uwagi na olbrzymią pracę włożoną w utrwalanie dorobku emigracji i polskiej kultury przez Kowalika, a pomijanie jego osoby i dokonań, za cel badań postawiono sobie ukazanie osoby Jana Kowalika jako dokumentalisty i promotora polskiej kultury na emigracji.

Prezentowana rozprawa ukazuje przede wszystkim, w jaki sposób Kowalikowi udało się dokonać systematyzacji aktywności Polaków i czasopiśmiennictwa polonijnego, dokumentacji form polskiej obecności w życiu publicznym kraju emigracji i popularyzacji dziejów polskiej kultury.

Przy opracowywaniu tematu wykorzystano głównie materiały archiwalne. Do najważniejszych źródeł archiwalnych należą materiały zdeponowane w Archiwum Instytutu Hoovera przy Uniwersytecie Stanforda w USA. Na podstawie kwerendy tam przeprowadzonej, możliwe było odtworzenie warsztatu pracy twórczej Jana Kowalika. Na początku roku 1989 Kowalik zdecydował się przekazać do Archiwum Hoovera ważniejszą część swojej prywatnej korespondencji, rękopisy niepublikowanych materiałów, kartotekę służącą przygotowaniu bibliografii, fotografie, taśmy z zapisem dźwiękowym wystąpień na sympozjach, okolicznościowych odczytów i audycji w po-

⁴ Relacja ustna. Rozmowa autora artykułu z ks. Andrzejem Woźnickim zarejestrowana 23 sierpnia 2006 r. w San Francisco.

lonijnych rozgłoszeniach radiowych, karty inwentarzowe prywatnych zbiorów prasy emigracyjnej oraz szereg osobistych notatek.

W Archiwum Jana Kowalika w Bibliotece im. Ks. Jana Jabłońskiego przy Wyższym Seminarium Duchownym Księży Chrystusowców w Poznaniu znajdują się materiały stanowiące treść części opisów bibliograficznych Kowalika. Zbiór ten liczy około tysiąca tytułów polskich czasopism, wydanych na emigracji po 1939 r. Bogaty jest zbiór tytułów prasowych z lat czterdziestych i pięćdziesiątych niemal z wszystkich krajów osiedlenia bądź czasowego przebywania polskiej diaspory. Na szczególną uwagę zasługują biuletyny wojenne z Bliskiego i Środkowego Wschodu, a także pisma obozów i polskich ośrodków w Niemczech, będących pod okupacją państw alianckich.

Cennym źródłem informacji są prywatne zbiory wdowy po Janie Kowaliku, Emmy Mocka, dzięki jej życzliwości udostępnione autorowi. Pośród nich na szczególną uwagę zasługują pamiętniki i zapiski wspomnieniowe Kowalika z lat 1943-1981, bez których niemożliwe byłoby odtworzenie nieznanych do tej pory etapów z jego życia.

W kwerendzie nie pominięto także ważnego dla badaczy polskiej diaspory Archiwum Zakładów Naukowych w Orchard Lake (USA).

Informacje potrzebne do uzyskania odpowiedzi na pojawiające się podczas kolejnych eksploracji naukowych pytania, można było uzyskać na podstawie materiałów z Archiwum Stanowego w San Francisco, Archiwum Polskiej Misji Katolickiej pw. św. Wojciecha w San Francisco, Archiwum Prowincji Amerykańskiej Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej w Sterling Heights, Archiwum „Kultury” paryskiej w Maisons-Laffitte, Archiwum dźwiękowego Głosu Ameryki w Nowym Jorku. Nieocenionym źródłem informacji były także materiały udostępnione przez osoby prywatne, m.in. prof. Andrzeja Woźnickiego z San Francisco i Jana Draganowskiego z San Jose.

Cennym uzupełnieniem bazy źródłowej stał się zbiór własny autora. Zebrane w nim listy, relacje, wspomnienia, wywiady czy niepublikowane opracowania z powodu braku udokumentowania niektórych form aktywności Kowalika są na dzień dzisiejszy jedynym dostępnym źródłem. Pośród nich znajdują się dźwiękowe zapisy rozmów autora pracy z małżonką Jana Kowalika, jego współpracownikami i przyjaciółmi.

Przeprowadzona kwerenda, dostępna baza źródłowa oraz sformułowane na wstępie kwestie wyznaczały konkretny układ treści opracowania.

Na rozdział pierwszy składa się biogram Jana Kowalika. Omówiono wpływ domu rodzinnego, szkoły oraz środowiska lokalnego na jego życie. Bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej Kowalik rozpoczął swoją przygodę z prasą emigracyjną, zostając redaktorem obozowej gazetki dla uchodźców „Polak w Waldeck” i autorem pierwszych publikacji prasowych dotyczących relacji polsko-niemieckich⁵. Ostatni paragraf rozdziału poświęcono trudom życia Kowalika na emigracji, jego zaangażowaniu w zachowanie dorobku kulturowego polskiej emigracji rozsianej na całym świecie.

⁵ E. C z a r n e c k a, *Dzień odzwierciedla życie. Z bibliografem Janem Kowalikiem rozmawia Ewa Czarnecka*, „Razem” 19(1987), nr 1, s. 8-9.

W drugim rozdziale ukazano systematyzację aktywności wydawniczej Polaków i czasopiśmiennictwa polonijnego. Przedstawiono i omówiono bibliografię prasy. Zaprezentowano warsztat pracy Kowalika, sposób jego organizowania, pozyskiwania materiału badawczego, a także mozolny trud tworzenia zapisów bibliograficznych.

Trzeci rozdział dotyczy dokumentacji form polskiej obecności w życiu publicznym Ameryki Północnej, a zwłaszcza Kalifornii, w której bibliograf mieszkał i tworzył. Pierwszy paragraf ukazuje instytucjonalizację jego działań. W 1963 r. Kowalik we własnym domu założył Polish Documentation Studio: instytut, który miał za zadanie prowadzenie rejestru publikacji Polaków w USA i gromadzenie materiału badawczego do dziejów Polonii. Poza tym przedstawiono Kowalika jako działacza społecznego, zaangażowanego w życie lokalnych struktur polonijnych organizacji, a także jako aktywnego członka wspólnoty parafialnej Polskiej Misji Katolickiej pw. św. Wojciecha w San Francisco. W ostatnim paragrafie ukazano bibliograficzne polonica papieskie, oryginalny pomysł Jana Kowalika na dokumentację pontyfikatu papieża Jana Pawła II.

Ostatni, czwarty rozdział rozprawy przedstawia i analizuje twórczość literacką Kowalika. Paragraf poświęcony epistolografii dopełnia obraz dużego zaangażowania Kowalika w różne dziedziny działalności kulturowej, poprzez ukazanie bogatej w treść i merytoryczne dyskusje korespondencji z przedstawicielami różnych organizacji polonijnych. Interesująca jest przede wszystkim obszerna korespondencja z redaktorem paryskiej „Kultury”, Jerzym Giedroyciem.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt opracowania i zestawienia bibliografii podmiotowej twórczości Jana Kowalika dołączonej do spisu bibliografii. Jest to pierwsza tego typu próba, która bez wątpienia będzie stanowić cenną pomoc w dalszych opracowaniach dotyczących osoby kalifornijskiego bibliografa. Nie można też pominąć, że w przygotowaniu dysertacji wykorzystano publikacje obcojęzyczne.

Omawiana praca jest pierwszą w historiografii próbą całościowego ujęcia życia i twórczości bibliografa, promotora, dokumentalisty polskiej kultury na emigracji i historyka Jana Kowalika. Publikowane na ten artykuły dotyczyły wybranych aspektów jego życia i twórczości.

Ukazanie twórczości Kowalika od strony warsztatowej pozwala czytelnikowi zapoznać się ze swoistą metodologią jego pracy i stanowi impuls do szukania nowych metod właściwej interpretacji przedmiotu naukowych badań nad dziejami samej polonijnej diaspory, a także prasy emigracyjnej.

Wielość form zaangażowania kalifornijskiego bibliografa pozwala stwierdzić, że badania te nie zostały ukończone i jest jeszcze wiele obszarów, które można objąć przedmiotem kolejnych, już bardziej szczegółowych monografii. Do opracowania jest przede wszystkim działalność Polonii na różnych płaszczyznach w poszczególnych krajach w świetle obrazu, jaki tworzy prasa emigracyjna i inne materiały źródłowe zgromadzone przez Jana Kowalika. Możliwości, zakresy i sposoby zastosowania osiągniętych wyników badań niniejszej pracy zależeć będą zwłaszcza od rodzaju nowo podjętych eksploracji naukowych.

Treść pracy

I. Rys biograficzny. 1. Dzieciństwo i młodość, 2. Lata wojny i rzeczywistość powojenna, 3. Życie na emigracji. **II. Systematyzacja aktywności Polaków i czasopiśmiennictwa polonijnego.** 1. Bibliograficzny warsztat badawczy, 2. Bibliografie prasy emigracyjnej, 3. Bibliografie stosunków polsko-niemieckich. **III. Dokumentacja form polskiej obecności w życiu publicznym Ameryki Północnej.** 1. Instytucjonalizacja działań dokumentacyjnych, 2. Polonia i duszpasterstwo polonijne w Północnej Kalifornii, 3. Bibliograficzne polonica papieskie. **IV. Popularyzacja dziejów kultury polskiej.** 1. Początki historiografii polsko-kalifornijskiej, 2. Twórczość literacka, 3. Epistolografia.

Marek Grygiel TChr

Katedra Historii Kościoła w XIX i XX wieku KUL

Ks. Waldemar Maliszewski, *Geneza, powstanie i organizacja diecezji elbląskiej*. Promotor: ks. dr hab. Jan Walkusz, prof. KUL. Recenzenci: ks. prof. dr hab. Jan Wiśniewski (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie), ks. dr hab. Anzelm Weiss, prof. KUL.

W dobie ożywionego procesu jednoczenia się Europy i wyraźnego dążenia do unifikacji niemalże wszystkich płaszczyzn i aspektów życia, dostrzega się wyraźny nurt zmierzający do podkreślenia odrębności i indywidualności poszczególnych regionów i grup społecznych. Proces ten także daje się zauważyć na płaszczyźnie naukowo-histerycznej. Powstaje coraz więcej prac podejmujących tematykę regionalną i ukazujących wyjątkowe walory czy nawet ekskluzywność małej ojczyzny. W tym właśnie nurcie można dostrzec monografie i opracowania dotyczące powstania, organizacji czy działalności wybranych Kościołów lokalnych. A pamiętać jednak trzeba, że Kościół rzymskokatolicki w Polsce starał się być zawsze czynnikiem kształtującym światopogląd, sytuację polityczną czy w końcu życie zwykłych ludzi. Kościelna rola wyrabiania w społeczeństwie ziemi elbląskiej po roku 1945 właściwych postaw religijno-społecznych funkcjonowała zasadniczo w ramach diecezji warmińskiej z najsilniejszym ośrodkiem społeczno-kościelnym w tym regionie, jakim był Elbląg. Ważnym okresem był tu czas niepokoїв robotniczych na Wybrzeżu w roku 1970, jak i lata stanu wojennego, kiedy to społeczeństwo wyraźnie widziało w Kościele swego orędownika i sprzymierzeńca. Jednak najbardziej dynamiczny etap wzajemnego oddziaływania rozpoczął się z chwilą powołania do istnienia diecezji elbląskiej. Brak opracowań ukazujących wkład Kościoła elbląskiego w budowanie rzeczywistości po roku 1992, a także prezentujących złożoność i bogactwo życia religijnego w tym okresie, jak również, co bardzo istotne, spore braki w dokumentacji tworzenia zrębów nowej diecezji, było niepodważalną racją do zbadania i opracowania tejsze